

În consecință, prima comunicare globală și paralingvistică pe care trebuie s-o facă Celălalt pentru a nu ne pune în defensivă este să ni se prezinte în așa fel încât conduita lui să ne apară ca inofensivă și banală. „Inteligibilitatea socială” a conduitei sale se referă obligatoriu la „obișnuința de a vedea”, la niște norme comportamentale, la conduite conforme și deci la anumite pattern-uri cunoscute. Conformismul autoprezentării, așa cum a arătat Goffman, apare aici ca o comunicare ce anticipează reacțiile de apărare ale Celuilalt¹. Se știe de altfel că autoprezentarea inofensivă a fost ritualizată în gesturi calme de oferire, de semnalizare demonstrativă a intențiilor: întinderea mâinilor goale, ridicarea mâinii drepte goale, ridicarea mâinilor deasupra capului, drapelul alb etc.².

3. Categorizarea activităților celui care vine în bun-rău pentru mine

În ceea ce privește întâlnirea cu semenul, după problema definirii acestuia în cunoscut-necunoscut, se pune problema de a evalua natura relației pe care o vom avea cu el. Categorizarea semenului se perfecționează și devine astfel o categorizare făcută în termeni de „valoare egocentrică”, adică în termeni de „bun/rău în raport cu mine”³.

Se știe că, în general, ceea ce predetermină categoriile percepției sînt orientările „sistemului de relevanță” al individului⁴. Experiențe

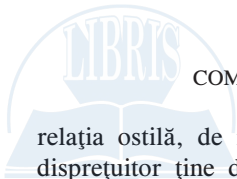
1. E. Goffman, *Les rites d'interaction*, Ed. de Minuit, 1974.
2. Eibl-Eibesfeldt, *op.cit.*, 1970, pp. 417-482, capitolul „L'éthologie de l'homme”.
3. H. Tajfel, „La catégorisation sociale”, în *Introduction à la psychologie sociale*, coord. S. Moscovici, Larousse, 1972, p. 280.
4. Conceptul de sistem de relevanță (Schutz) înlocuiește în psihologia modernă ceea ce odinioară primea numele de motivații și nevoi. Sistemul de relevanță reprezintă ansamblul mecanismelor afective și cognitive care intervin în interpretarea lumii. El este „orientat” de mizele și de proiectele dominante ale actorului într-o situație dată.

clasice din psihologia percepției arată că pragurile de percepție sînt cu atît mai coborîte cu cît elementele perceptibile se înscriu în preocupările și valorile indivizilor¹. Sensul lui „bun” sau „rău” se referă deci la aceste categorii de preocupări. De exemplu, dacă un subiect are intenția de a se face plăcut, tot ce va permite acest mod de expresie va fi „bun” și va declanșa o conduită de apropiere-seduție. Așadar, voi reacționa la venirea semenului în funcție de rezultatele obținute prin evaluarea intențiilor sale, transpuse în binomul „bun” sau „rău” pentru mine. Conduita mea se va înscrie, de altfel, în trei forme reflexe generale: evitarea, inhibiția sau apropierea.

Evaluarea intențiilor se face plecînd de la reperarea „declanșatorilor sociali”, adică a semnalelor precise ori ansamblurilor de semnale (sau chiar a șirurilor de semnale) care evocă imediat calitatea situației de interacțiune ce va avea loc. Majoritatea acestor semnale sînt de natură paralingvistică: mimică, gesturi, atitudini, tonalitate a vocii etc. Ele trimit la două tipuri generale de relație: relația amical-primitoare și cea ostilă, de respingere.

Întîlnim „zîmbetul primitor” la toate rasele omenești; „dorința de a relaționa” este redată prin secvențe identice de mișcări ale unor elemente faciale (privirea, coborîrea privirii, zîmbetul, întoarcerea privirii etc.); brațul ridicat, cu palma înainte, se regăsește pretutindeni ca gest de întîmpinare; „primirea amicală” este întotdeauna indicată printr-o ridicare din sprîncene, urmată de un zîmbet. „Aerul amabil”, „aerul deschis”, primitor sînt configurații faciale și atitudinale globale ușor recognoscibile. Cîteva dintre aceste semnale au fost ritualizate: darurile, conduitele de liniștire, de supunere, ospitalitatea și, în sfîrșit, politețea. Toate semnalele au aceeași finalitate: îl liniștesc pe celălalt, evită sau îi atenuează alerta defensivă, îi permit apropierea, arătîndu-i că nu există nici o primejdie. La fel, există semnale relaționale care se raportează la

1. L. Postman, J. Bruner și E. McGinnies (1948), „Valeurs personnelles en tant que facteurs sélectifs dans la perception”, trad. în A. Lévy, *Psychologie sociale. Textes fondamentaux*, Dunod, 1970, pp. 125-138.

relația ostilă, de respingere. Aerul ostil sau amenințător, orgolios, disprețuitor ține de jocuri de fizionomie: tipul de privire, poziția mușchilor feței, a sprâncenelor. Și aceste semnale pot fi ritualizate: demonstrație de forță, amenințări simbolice, simulacru de atac, gesturi ostentative de refuz sau de minie. Toate vor să semnifice refuzul relației, să-l facă pe celălalt să înțeleagă că trebuie să evite întâlnirea, să se țină la distanță.

Semnalele paralingvistice de mai sus îi permit individului să evalueze natura relației viitoare și să se situeze în raport cu aceasta. El va putea fie să-și abandoneze precauțiile, fie să le sporească, fie chiar să evite întâlnirea.

4. Predispoziția generală față de semenii

Trebuie să evocăm aici o problemă bine cunoscută în psihologia comunicării: faptul că anumiți indivizi comunică foarte ușor cu semenii, pe când alții au darul de a stârni de fiecare dată tensiuni. Pentru numeroși psihologi, prima modalitate de a trăi relația cu semenii (deci, în general, calitatea relației cu mama) lasă anumite urme în psihic. Climatul din copilărie și relațiile cu mama modelează un fel de „predispoziție generală față de semenii”, care va fi substratul relației pe care adultul va tinde să o lege cu ceilalți și deci substratul comunicărilor pe care le va putea realiza¹. O mamă calmă, iubitoare și încrezătoare își ajută copilul să construiască un fel de aptitudine de a intra într-o relație de încredere cu semenii, care îl va ajuta în toate comunicările sale. Invers, se știe că toți copiii maltratați, o dată ajunși adulți, au mari dificultăți în a stabili relații de încredere sau de simpatie cu ceilalți. Ei tind, dimpotrivă, să aibă cu toată lumea relații tensionate, substratul unor comunicări conflictuale.

Psihologii au demonstrat că nu ajungem neutri la întâlnirea cu semenii. Avem o predispoziție generală față de aproapele nostru care

1. A. Adler (1912), *Le tempérament nerveux*, Payot, 1976.

ne va face să fim din start mai mult sau mai puțin bine dispuși față de el și să începem conversația mai mult sau mai puțin ușor, într-un mod mai mult sau mai puțin încrezător sau defensiv. Această dispoziție generală este reziduuul tuturor experiențelor noastre relaționale cu semenii. Desigur, ea poate varia în funcție de cum îl categorizăm pe cel care vine spre noi („Oh! E de genul celor de care trebuie să mă păzesc!”), așa cum poate varia în funcție de experiențele pe care le avem în viața de zi cu zi („Credeam că relațiile cu oamenii din sud sînt superficiale, dar am învățat să-i deosebesc între ei după semne foarte precise”).

2. Identificarea semenilor

Există trei niveluri posibile de identificare a semenilor: îl identificăm pe celălalt într-un ansamblu cultural, într-un grup sau chiar față de propria noastră psihologie. E ca și cum am răspunde succesiv la următoarele întrebări: Cine este acest individ, după cutare sau cutare criteriu cultural? Cine este acest altul, după criteriile de evaluare a poziției sale într-un ansamblu social mai restrîns, căruia îi aparțin și eu? Cine este acest semen, după propriile-mi criterii psihologice de evaluare a oamenilor¹? De foarte multe ori, cele trei niveluri de evaluare a celuilalt funcționează în același timp, căci sîntem cufundați permanent în triplul context al societății ambiante, al grupurilor de apartenență și al relațiilor noastre interindividuale. În funcție de situațiile sociale în care se găsește actorul social, accentul va fi totuși pus pe unul sau altul dintre aceste contexte.

1. Cf. cele trei niveluri de identificare a semenilor în A. Mucchielli, *L'identité*, PUF, col. „Que sais-je?”, cap. „L'identification d'autrui”, pp. 31-37.

1. Identificarea socială

Evaluarea celuilalt se face automat și inconștient. Ea este legată de percepția însăși. „Să percepi o persoană înseamnă să o clasezi în anumite categorii semnificative din punct de vedere cultural, să iei cunoștință de statutul și de rolul său.”¹ Mai înseamnă, atunci când relația este individualizată, să o situăm psihologic față de noi înșine. Fiecare societate, fiecare grup și fiecare individ posedă un „reper-toriu de identități” care face posibilă cunoașterea celuilalt. Indicii care definesc elementele categorizării sociale sînt, în primul rînd, toate semnele și elementele constitutive ale fațadei sociale (semnele exterioare, aparențe etc.)². Aceste semne sînt în esență de natură culturală, adică dobîndite prin participarea la societate. Învățarea socială constă în faptul de a înmagazina informații pentru a putea repera imediat, la semenii noștri, acele elemente care vor permite identificarea lor.

Fiecare epocă istorică a unei societăți își secretă, de altfel, propriile „personaje sociale”, stereotipuri constitutive pentru imaginarul social, care servesc la înțelegerea celorlalți. În secolul al XIX-lea, romancierii francezi descriau rentierul, băcanul, notarul, femeia-cum-se-cade, grizeta, credincioasa, scriitoarea pedantă, puștiul parizian etc. În zilele noastre, mass media și moda marionetelor televizate desenează caricatura tehnicianului, a politicianului, a sportivului de performanță, a jurnalistului, a omului de știință media-tic ș.a.m.d.

V. Packard relatează cazul amuzant al unei femei din înalta societate care, îmbrăcîndu-se cam în pripă ca să se plimbe la țară (rochie veche, batic peste părul nepieptănat, unghii nefăcute etc.), se oprește într-un

1. J. Stoetzel, *La psychologie sociale*, Flammarion, 1963, p. 215.

2. Cf. A. Mucchielli, *L'identité*, PUF, col. „Que sais-je ?”, cap. „L'identification d'autrui”, pp. 31-37.

magazin de lux, în care dintotdeauna voise să intre, însă nu avusese timp. Vînzătoarea o întîmpină nu tocmai amabil și îi prezintă o rochiță de nimica, ieftină, ceea ce o jignește pe doamnă și o face să iasă. A doua zi, îmbrăcată „normal”, este primită cu deferență în magazin de către aceeași vînzătoare, care de altfel nici nu o recunoaște.¹

Experimentele privind identificarea semenilor arată că evaluarea se face mai curînd cu ajutorul formelor perceptive (*Gestalten*), sesizate imediat ca totalități reperabile, decît cu ajutorul „semnelor” izolate².

De exemplu, le-au fost prezentate unor subiecți două fotografii ale unor personaje, cu cerința să identifice individul din fotografie. După ce au dat definiția, au fost intervievați cu scopul de a se afla care erau „indicatorii sociali” după care s-au ghidat pentru a face identificarea. Una dintre fotografiile înfățișa un american de culoare, baterist de jazz celebru (căsătorit, cu doi copii), ajuns la Paris, într-o gară, pentru a da un concert. Analiza răspunsurilor privind identificarea personajului din fotografie a relevat două mari categorii de evaluări: 1) cele care cad în capcana unei definiții bazate pe elementele: negru = imigrant = muncitor, gară = muncitor feroviar = hamal; la acestea se adaugă cascheta uniformei, rezultatul fiind „bagajist” (*Gestalt*: gară-negru-caschetă); 2) cele care rezistă inducției pe baza acestor elemente (îndeosebi a elementului gară, perceput și aici înaintea altora), care iau în considerare atitudinea generală (destindere, privire, îmbrăcăminte), apoi indiciile ce confirmă prima impresie – opunîndu-se deci definiției de „bagajist” (bagaje, bijuterii, mîini) –, și care conchid că este vorba de un călător (*Gestalt*: gară-atitudine generală-bagaje-îmbrăcăminte-mîini-lanț-caschetă-bijuterii).

Se remarcă faptul că prima *Gestalt* este mai scurtă decît a doua. În ambele tipuri de evaluare, atribuirea sensului se face plecîndu-se de la decor (gara); aceasta dă, împreună cu indiciile „negru” și „caschetă”, ideea de „bagajist”, dar asociată unui ansamblu de elemente complementare (disonante față de ideea de „bagajist”) oferă evaluarea corectă.

1. V. Packard, *A l'assaut de la pyramide sociale*, Calmann-Lévy, 1960.
2. A. Mucchielli (1978), *Les réactions de défense dans les relations interpersonnelles*, ESF, 1980, exercițiu, pp. 18-27.